

АПРИЛСКИЯТ ПЪТ

Здравко Петров

Априлският пленум от 1956 г. и литературата — това е тема, която тепърва ще бъде проучвана детайлно и исторически отговорно. Много събития в нашата национална история са свързани с литературата, но връзката между Априлския пленум и творците на художественото слово е нещо съвсем друго. Ние имаме произведения, които са свързани сюжетно с тоя исторически пленум, внесъл ярък прелом в нашия обществено-политически живот преди две десетилетия, но когато говорим за духа на април 1956 г., имаме пред вид оня животворен източник на идеи, който обогати нашите представи за социалистическата ни действителност, вдъхнови художествените творци за нови успехи под знамето на социалистическия реализъм и социалистическата култура. За две десетилетия се появиха много книги, стотици стихосбирки, романи и драми, които носят печата на обновителни обществени идеи. В резултат на априлската линия на нашата партия в обществения ни живот писателите се сдобиха с ново „социално зрение“, което им помага да се ориентират в сложната картина на обществените и историческите процеси. Ще бъде исторически несправедливо да твърдим, че в 50-те години нямаме успехи на литературата въпреки суховея на догматизма и схематизма в сферата на художественото творчество. И все пак поетите и белетристите искрено се вдъхновяват от новата ни социалистическа действителност, творят според своите възможности социалистическо изкуство. В началото на 50-те години, въпреки че съществува една опростенческа естетика при разглеждане на художествените факти, започва оня шум на социалистическия роман, който ни доведе до постиженията на Димитър Талев, Георги Караславов, Емилиян Станев, Андрей Гуляшки, Димитър Димов, Павел Вежинов и др. Тогава се роди романът-епопея — като романите на Димов, Талев и Караславов, които станаха гордост на нашето социалистическо изкуство. Но специално тоя период не беше благоприятен за социалистическата ни поезия, макар че имаме немалки постижения на българската лирика в лицето на Г. Джагаров („Моите песни“ от 1954 г.).

Април 1956 г. ще остане в нашата история като месец на пролетно обновление, на конструктивно творчество в обществено-политическия ни живот. Тоя наш Април е водоразделна дата в най-новия ни политически, стопански и културен летопис. Атмосферата, дошла в резултат на преодоляване на неленинските методи на партийно и държавно ръководство, стана в известен смисъл „време раз-

делно“. През тия исторически дни и нощи се разбра кой милее за бъдещето на социализма и кой е рутинер, догматик, култовец по мислене.

Този месец беше проверка за съвестта на всеки комунист. Идваше, назряваше в нашата страна такава обстановка, която зовеше на дело да се освободи мисленето от сковаващите фактори на култовщината и инертността. В този решителен прелом писателите бяха на своя пост. Те трябваше да подложат на безпощадна критика и самокритика дотогавашната си художествена практика.

Деветосептемврийската революция от 1944 г. отхвърли гнета на фашизма и капитализма в нашата страна. Народът отдаде заслуженото на своите скъпи жертви, паднали в неравна борба с фашизма, и започна да гради новия живот. Писателите бяха в неговия авангард. Явиха се ярки певци на новото време, които с талант и вдъхновение пресъздадоха подвизите на трудовия народ, борческото минало на работническата класа.

Но за един кратък исторически период нашето възходящо движение беше затормозено. Вместо всеки комунист да мисли със собствената си глава, култът към личността налагаше на живота своите често пъти погрешни предписания и тезиси. И не закъсняха отрицателните резултати, които ние знаем вече като постфактум на историята. Погрешният, неленински курс на култа създаде на времето неправилни методи на действие в обществения ни живот. Тоя период засегна и литературата. Редица жанрове получиха лошо наследство. Поетите започнаха грубо да се приспособяват към налаганите изисквания, те нерядко губеха собствения си глас. Някои критици, заблуждавайки се, заблуждаваха и публиката. Загнездиха се неправилни теории за безконфликтността, за типичното, за схематичния положителен герой и др. В тоя период щедро се пляскаше с ръце, некомпетентно се разискваше върху въпросите на езикознанието, говореше се за таланти, подобни на Гогол и Шchedрин, а обществената критика в печата беше твърде слаба. Край на тези фалшиви дитирамби сложи съдбоносната 1956 г., която отвори очите на комунистите, накара ги по-дълбоко да се взрат в собствените си слабости и недостатъци. От тоя процес комунистическото движение излезе по-възмъжало и крепко. То разшири своята социална база.

Комунистическото движение по дух и теория е новаторско и не може да търпи застой. Нашият Априлски пленум показва тъкмо новаторския дух на партията. Българската комунистическа партия повече не можеше да се примирява с недостатъците, със замазването на слабостите. Излизайки със самокритика пред масите, тя им предложи нови инициативи и революционни лозунги, мобилизира ги за нови дела.

Ние добре си спомняме какво се извърши през месец април преди 20 години! Просто изглежда невероятно, че е минало толкова много време от ония знаменателни дни. Сякаш всичко беше вчера! Тогава беше пролет, една неповторима пролет. Творческото напрежение се чувствуваше във въздуха. Цялата партия беше на бойна нога, тя със затаен дъх следеше историческите дебати на Априлския пленум, който изработваше нова линия, по-близка до живота, до интересите на народа. Рушаха се схоластичните форми на мислене в партията и извън нея. Над цялата страна се почувствува благодатен лъх, задухаха топли априлски ветрове. . . Те прогониха скуката от обществения живот, привичността, инертността, леността в общественото мислене.

Може да се каже за чест на българските писатели, че в тия дни и нощи те не бяха безралични към това, което ставаше около тях. Всичко мислеше и честно се намираше в подем. Поетите не можеха да не бъдат „луди“. Те бяха обхванати от някаква еуфория. Най-ентузиазираният от тях наричаше дори птиците оптимисти. . . И наистина тогава въздухът бе изпълнен с очакване. Нещо голямо в партията трябваше да се случи. И то се случи. Не се даде повече възможност на бюрократите и чиновниците в литературата да обезкървяват со-

циалистическия реализъм. В тоя исторически месец партията изправи цял ръст, за да отхвърли от себе си всичко чуждо на ленинизма. Българските комунисти, следвайки великия пример на съветските комунисти, дадоха генерално сражение на ретроградното в нашия възходящ обществен живот. В тези исторически дни бяха се възпламенили много съвести, всеки комунист се намираше в състояние на своя вътрешна нравствена „чистка“. Комунистите говореха по събранията с пламенния език на правдата, с красноречието на фактите.

Април 1956 г. разкрепости неподозирани сили в партията и сред народа.

България поемаше един нов път, който сега наричаме априлски. Българската комунистическа партия излезе с умножени сили, укрепнала и зряла, с исторически поглед за нещата и процесите, с нови перспективи за нашето общество. Априлският пленум възстанови ленинските норми на партиен живот и ръководство, разшири принципите на социалистическата демокрация, потърси по-широка основа на управление. И всичко това стана възможно благодарение гигантската воля на Българската комунистическа партия, която под ръководството на др. Т. Живков успя да изведе до щастлив бряг своя априлски курс. В речта си пред общоградско събрание в София на 28 ноември 1956 г. др. Тодор Живков каза:

„Априлският пленум на Централния комитет на Българската комунистическа партия отчете, че независимо от големите постижения в изграждането на социализма, в партийната, държавната и стопанската работа са имали място вредни, неправилни методи на ръководство. В светлината на решенията на XX конгрес на Комунистическата партия на Съветския съюз, които имат огромно значение за развитието на цялото международно комунистическо и работническо движение, Централният комитет на нашата партия взе на своя Априлски пленум правилни решения, насочени към бързото преодоляване на съществуващите грешки и слабости, към пълното възстановяване и най-строго спазване на ленинските принципи на партийно и държавно ръководство. Съвършено правилно комунистите, всички трудещи се у нас одобриха тези решения, оценяват Априлския пленум на Централния комитет като крупно събитие, което вля свежа струя и раздвижи целия наш обществен и държавен живот.“

Април 1956 г. не е само обект на спомени, но и на равностметка. Много важно е да видим какво стана с България след тоя исторически пленум, който я поведе към нови хоризонти. Страната ни стана по-богата — нови заводи, каскади, електроцентрали. . . България вече не е аграрно изостанала страна с примитивно стопанство. Все повече се повишава благосъстоянието на народа ни. Редица мероприятия на народното правителство за издигане на материалното благополучие на масите произтичат от духа на Априлския пленум. Десетият конгрес на партията, пряко произтичащият от духа на тоя конгрес Декемврийски пленум имат за първооснова историческия Април 1956 — Декемврийският пленум на БКП, посветен на грижите за човека, с цялата своя комплексна програма за повишаване жизненото равнище на народа; пленумът по въпросите на идеологията, Националната партийна конференция по проблемите на обществената производителност на труда, бяха възможни благодарение окрилящия дух на Април. Всички наши по-късни материални и духовно-нравствени победи водят началото си от този пленум, който внесе нов дух и стил в обществения ни живот, в работата на партията, възстанови ленинските норми на ръководство. Априлският пленум даде нов размах на социалистическото строителство у нас, преля му неподозирана енергия, разкри му перспективите на своеобразен комунистически ренесанс.

Писателите получиха незабравими уроци. Получиха криле и ново социално зрение. Младите таланти намериха нов простор на изява, гражданската ни поезия се обнови, някои поети от по-възрастното поколение изживяха „второ

раждане“. В литературата ни се забелязаха жанрови „смущения“, които обогатиха нашата социалистическа литература откъм форми, подстъпи, почерци и изказ. Социалистическият реализъм бе разкрепостен от всякакви талмудистки предписания и естетически догми. Положителният герой, образът на комуниста стана по-реален. Поетите решително се върнаха към себе си, откриха собствения си глас в изкуството, засилиха личните акценти на поетичната си изява. Периодът след 1956 г. съвпада с едно „откриване на личността“ в литературата, което даде ползотворни резултати и новаторски търсения.

Но нас ни интересуват и непрекъснато ще ни интересуват историческата перспектива на онзи обаятелен Април, плодовете, които зреят в националната ни литература.

*

Никой от нас не може да забрави тревожните събития от 1956 г. Разобличаването на култа на личността на XX конгрес на КПСС, реабилитирането на Полската комунистическа партия, оклеветена през 1938 г. от провокатори, унгарските събития разтърсиха международното комунистическо движение, хвърлиха милиони комунисти по света в дълбок размисъл. Критическото осветление на периода на господството на „култа“ с помощта на неленински методи предизвика „шок“. И същевременно това бе катарзис за комунистите. Това забележително събитие — XX конгрес — даде в ръцете на комунистите нови идеологически оръжия. XX конгрес на КПСС и нашият Априлски пленум показаха, че въпреки всичко комунистическото движение е едно жизнено движение, способно да се справи с всякакви трудности по пътя на своето развитие. Целокупният наш обществен живот беше облъхнат от вятъра на април 1956 г. Тогава започна и преоценка на много ценности. Предишният период беше сложен и нееднозначен, нашата литература имаше разцвет, когато в нея господствуваше духът на димитровското партийно ръководство. По-късно в обществения ни живот се забелязаха редица негативни процеси, които сковаха духа на творческата партийна интелигенция. Тия процеси вече водеха до експеси, както добре известният случай с пролетарския художник Ал. Жендов. Но инерцията от Деветосептемврийската революция в културата и литературата бе толкова силна, че и в началото на 50-те години независимо от господството на схематизма и талмудизма в критическата практика на критиците литературата ни има известни големи успехи в областта на романа („Тютюн“, „Железният светилник“ и „Преспанските камбани“). Но лириката ни беше получила вече пораженията на периода. След свежия полъх на бригадирската поезия на хоризонта нищо ново не се очертаваше. В началото на 50-те години поезията ни се обогати от интимни мотиви, душевността на лиричния герой бе разширена. Също така се явиха някои свежи прояви в поезията („Димитровско племе“ на Д. Методиев, „Моите песни“ на Г. Джагаров), но като цяло тя бе станала твърде монотонна, стилистично бедна, плакатна и антихудожествено директна в своята идеологическа насоченост.

Поети, които някога пишеха ярки поеми и стихове като Валери Петров например, сега сякаш бяха изгубили поетичната си находчивост, богатството на поетичните краски. Поезията на тоя високоталантлив творец беше изгубила предишната си прелест. Когато четем сухите, рационални и грубополитични строфи на стихосбирката „Там, на Запад“, сякаш те не са излезли от ръката на такъв ювелирен майстор като Валери Петров. Даже могъщият талант на Фурнаджиев търпеше провал след провал. Багряна не беше това, което я знаехме от най-добрите ѝ песни за любовта и морето, тя сега ни изглеждаше твърде умозрителна в своето приобщаване към новите форми на социалистиче-

ския живот. Дора Габе беше още много далеч от своя „ренесанс“, Д. Пантелеев, Ив. х. Христов, Иван Мирчев бяха временно слезли от поетическата сцена. Атанас Далчев в тая епоха беше твърде осъдителен лукс, него го четяха само младите поети, но той отдавна беше публично заклеен за субективизъм. По това време малцина знаеха за съществуването на Ал. Вутимски, в тоя период не се произдаваха предвеетосептемврийските му стихосбирки. Иван Пейчев беше печатан рядко. Божидар Божилов все повече се поддаваше на натиска на господстващата естетика, която изискваше той да не е той. Въобще картината на тогавашната поезия не беше никак весела. По-младите дарования благодарение на спонтанността на чувствата си, свежестта на поетическото виждане от време на време ни поднасяха стихове, но тия стихове още не носеха белега на голямото изкуство. В тия години голямата надежда на българската поезия беше лирикът Иван Радоев. Той беше типичен импресионист в лириката, отличаваше се с финес и деликатност на лиричния рисунък, правеше впечатление със своя песенен дар. Но сякаш и той позна „детската смъртност на талантите“, бърже изгуби свежестта на своите емоции. И все пак Иван Радоев, Климент Цачев, Вълчо Раковски стояха на аванпостовите на социалистическата ни лирика. В тия години бяха надеждата на нашата поезия. Обаче след тях се появи едно ядро от политически лирици като П. Матов, Г. Джагаров, Д. Методиев, които бързо взеха терен в нашата гражданска поезия. Те бяха изградени поети-граждани, които носеха в себе си политически и лирически заряд. Тоя граждански заряд само чакаше повод да се отрицат. И тоя повод не закъсня, той дойде с железните крачки на събитията от февруари и април 1956 г. Но в интерес на истината трябва да се каже, че П. Матов в своята лирика още преди Априлския пленум вече разширяваше авторските права на своя лиричен герой, все повече вътрешното „аз“ се освобождаваше, превръщаше се в своеобразен емоционален демиург на действителността. Г. Джагаров написа страстни стихове за антифашистката съпротива, за собственото си минало на борец. В неговите стихове дишаше неумирающий идеализъм на ремсовата младеж, която преминава през горнилото на антифашистката борба. Добри Жотев много рано изпя своите партизански песни, фолклорни и многобагренни, те бяха някакви своеобразни „бигори“, пропити с чилична вяра, но и нежност по загиналите. Някои негови балади и досега се помнят. Но той под напора на задушния въздух на култа вече търсеше своето критическо „начало“, своите гротески, които изваждаха на бял свят един Дявол, твърде различен от класическия — Дявол-герой на една комунистическа епоха, която воюва срещу рутината и се бори за нови нравствени ценности. Поколението, минало през партизанските землянки, през участците и полицейските килии, в лицето на най-добрите си представители се подготвяше към оная мъчителна духовна „чистка“ от 1956 г., която щеше да го изведе временно от неговите брегове, щеше да разчуи приличните норми на мислене, щеше да го върне към собствената му мисъл и глас в поезията. В тия тревожни месеци на 1956 г. Г. Джагаров бе на най-голяма висота. Просто не можахме да разберем откъде събра сили за тия страстни стихове, които ни напомняха за събудената нравствена съвест у комуниста, тоя огън, тоя взрив от реплики, който поразяваше врагове в поезията, полуприятели в живота и изкуството. Цялата му поезия от тоя период получи измеренията на някаква тревожна графика, на поляризация на чувствата, на задъханост, на която го бяха научили най-добрите му учители, които обичат плющенето на сарказма и топлината на лиричната ласка. Г. Джагаров в своята априлска лирика попадна на нов емоционален фазис, качествено нов в сравнение с първите му стихове, които бяха изпълнени с вяра, мъжественост и настоятелност. Сега той бе обхванат от „благородното съмнение“, той преоценяваше,

нещо го болеше за допуснатото, но над всичко господствуваше жизнената му натура, която приветствува появата на априлските птици. . .

*

Още в навечерието на XX конгрес на КПСС и Априлския пленум на БКП се чувствуваше нещо съдбовно във въздуха, то витаеше над главите на интелектуалните комунисти. Творческата ни интелигенция живееше в атмосферата на предстоящата, коренна обществена промяна, която неизбежно идваше с някакви съдбовни крачки. Особено това се чувствуваше в душите на поетите, които се бяха превърнали в една чувствителна струна. Г. Джагаров вече правеше своя невероятен скок от „Моите песни“ към априлската си лирика, която като някакъв пролетен капчук звънна в нашата поезия:

Птици.

Птици.

Пят птици.

Птици пеят.

А защо ли?

Стихотворението „Предпролет“, появило се в априлската книжка на сп. „Пламък“, носеше очарователния дъх на новото, на настъпващата обществена промяна. Поет като Г. Джагаров беше обхванат от някакъв екстаз. В него комунистическият патос беше взел неподозирана посока. У него зрееше, мъчително и бавно, бъдещият двубой между Прокурора и Следователя, два противоположни, романтични типове на революцията, единият свързан с чистотата на идеала, а другият, познаващ светлосенките на революционния макиавелизъм, на замърсяването на идеала. Априлският шурм, обсебил без остатък душата на Джагаров през тия дни и нощи (когато той гърмеше и жигосваше, хвърляше смело „реплики през масата“), се изля в поезията му. Двата лирични сборника „Лирика“ и „В минути на мълчание“ носят знака на тая буреносна епоха, която разголваше и измъчваше съвестите на комунистите. Политическата лирика на Г. Джагаров от тия времена бе го превърнала в една изопната струна. Може да се каже, че поетът не пишеше, а просто дишаше, импровизираше, излъчваше стихове. Може би скоро няма да се повтори тоя шастлив, блажен, неповторим час в поетическата биография на Георги Джагаров! Тогава той беше се изкачил на хълма на политическия момент, на гребена на историята. Неговата априлска лирика падна като гръм от ясно небе в нашата поезия, решително проправи в нея едно ново, неочаквано, априлско направление, което свързваме най-вече с ярката лирика на Г. Джагаров от ония години. Но не само той живееше темпераментно и съдбовно с тревогите на партията. Въобще поетите живееха с тревогата на партията, с нейната борба на Априлския пленум да възстанови ленинските норми на партиен и държавен живот. В това отношение те ѝ помагаша със своите емоции и размисли. Добри Жотев вече раждаше (в интерес на истината трябва да се каже, че преди Априлския пленум, и то няколко години преди това) своите гротески, своите зълчни сатирични изображения, които трябваше да осмееат догматизма. В размисъл и нравствено напрежение той замисляше своя български Дявол, остроумен и жизнен. Тоя нашенски Мефисто нямаше нищо общо с класическия Мефистофел, той бе обърнат към съвременността, той разкриваше гибелните привички на застоя и „ентропията“ в обществения живот. Павел Матев в навечерието на историческите априлски дни и вечери написа лирични стихове, които бяха предвестник на разкрепостяване лиричния герой в литературата, сигнал за връщане към собственото „аз“. Той написа вълнуващи стихове за баща си и майка си, за любии-

мата. С тия стихове някакъв нов етап започваше в неговата поезия. Пред нас застана освободеният от емоционалната „ортодоксия“ лирик. След това дойде като внезапен изстрел стихотворението му за А. Фадеев. По всичко личеше, че той, който е раснал с романтиката на сибирската тайга, огрят със саможертвата на героите от Краснодон, е разтресен от самоубийството на автора на „Разгром“ и „Млада гвардия“. Павел Матев методично и умно разшири след това своя лиричен свят, обогати своята поетика, докато стигна до някакъв меланхоличен чеховски пейзаж в лириката си.

В тия дни, които ориентираха интелигенцията, даже Минко Николов, винаги умен и разсъдлив, беше излязъл извън себе си, извън кожата си, просто беше болен от честност. Той носеше пиербезуховски черти в характера и не можеше да понася бруталността на века. Александър Геров със своята гръчеща се съвест не можеше да си намери покой за Трайчо Костов, даже написа стихотворение по тоя повод. Също така и Младен Исаев не остана чужд на тая тема. Давид Овадия мълчаливо се разболя заради „Седмият“. Малко по-късно В. Ханчев проля мъжествени сълзи заради пораженията на култа. Обаче кулминационната точка на поезията му са стиховете, писани в ужасната бяла стая на страданието. Димитър Методиев беше открил душата си за новото, като същевременно се боеше, че контрареволуционните сили ще използват обновителния процес в международното комунистическо движение.

Със своите нови стихове Д. Методиев показа, че „димитровското племе“ не умира при новите обществени условия. В него живееше не само крехкият романтик от „Ален мак“, но и политикът. В тия дни душата му беше препълнена с мъка по незаконно репресираните другари. Тяхната кръв не го успокояваше. Но той бе поет на комунистическата душевност, на вярата и живееше с перспективите. Поради сенчестите страни на историята той обаче не искаше да изпусне генералната линия, перспективите на комунистическото движение, което въпреки всичко продължаваше да върви напред, да стяга своите редици.

Тоя период между другото възвърна не само някои пренебрегвани и забравени имена на нашата поезия, но и индивидуалната чувствителност на поетите. Те наново разбраха, че без тая индивидуална и деликатна чувствителност не може да има изкуство, стихове. Просто може да се напише цял трактат за възвръщането на един или друг поет към себе си, към поетичния си и духовен натюрел. Ал. Геров възкръсна за поезията след унищожителния огън на догматичната критика. Б. Божилов се освободи от конюнктурщината и написа стихове, в които преливат нежност и революционна романтика, артистизъм и недоподправен лиризм. Богомил Райнов излезе в печата със стихове, които и досега се помнят. В тях има изповедна болка по безвъзвратно изгубеното, по сизифовските усилия на личността да следва своя път, житейската си траектория. В тая връзка не може да забравим стихотворението за майката, за самия него, за Париж. Ал. Геров, един силен, но неравен талант, ни изненада не само с великолепно стихове, но и с изповед, която може да прави чест на всяка литература. Ние просто бяхме зашеметени от „Неспокойно съзнание“, произведение, което принадлежи еднакво на поезията, прозата, мемоара. Невена Стефанова се прояви не само в областта на стиха, но и в една по-модерно издържана проза, в която преобладава естетическата шриха. Новата обстановка в поезията ни помогна да закрепнат крилете на поети като Първан Стефанов, Вл. Голев, Анастас Стоянов. Особено е изненадващо развитието на Вл. Голев, който започна от пейзажната лирика, за да стигне до една вгълбена, емоционална, изповедна поезия, в която се съчетава лиризмът с гражданската чувствителност. В тия години се появи като знамение лириката на Д. Дамянов, който събуди в душите ни задрямала славянска чувствителност.

В тия години се събуди за живот и Пеню Пенев. Поетът със зелената ватенка в тия времена живееше тежко, мъчително, докато стигна трагичния край. Но творчеството му беше едно, друго беше поведението му в живота. Неговата чиста социалистическа поезия беше изпълнена с обертонове. Ежедневното му беше лошо, той се заплете в дребнавостта на бита. Драмата на Маяковски се повтори в наш вариант. Но П. Пенев ще живее с „Дни на проверка“, с оня жизнеутвърждаващ глас в поезията, който даде социалистически перспективи на нашето поетическо изкуство. В ония години никой не смееше да се равнява на П. Пенев по силата на поетичния тембър, по органично изживяване на строителството. И едва сега би се намерил подобен смелчага, който може да заяви, че по-кръвно чувства строителството от П. Пенев. Макар че умря много млад, той завинаги си остава вграден в скелите на нашето ранно социалистическо строителство от епохата, „когато се наливаха основите“.

*

В нашата национална история има велики месеци, в които се е проявил българският дух. С величие са обявени месеците април и септември, които ни напомнят или за исторически поражения на прогресивните сили, или за национален подем. Април 1956 г. е едно от незабравимите събития в нашия обществен живот. Ние и досега се греем на тоя огън, който историческият пленум на ЦК на БКП разпали в сърцата на българските комунисти. Девети септември е голяма, преломна историческа дата, тя раздели България на две половини. Преди 9. IX. 1944 г. нашата страна беше скована от силите на реакцията и капитализма, беше тласкана по неверен исторически път. Революцията от Септември 1944 г. тласна България по пътя на социалния прогрес, икономическия разцвет и социалното строителство. Милионите маси бяха включени в един социален вихър, който измени коренно панорамата на социалистическото ни отечество. Априлският пленум от 1956 г. разкри нови социални хоризонти за народа ни, преля струи на оптимизъм и ентузиазъм в нашия обществен живот. Особено литературата изпита свежия повей на априлските идеи на БКП, която в известен период беше издиляла по време на някои неправилни методи на партийно и държавно ръководство. Поезията специално изпита подем, стана едно преоткриване на нови поетични светове. Имаше периоди, когато литературата се разглеждаше като надстройка, грубо свързана с обществения живот, тя беше се превърнала в една „служугия на политиката“. Сега социалистическото ни изкуство беше освободено от опека на диктата и антихудожествената директива и заживяваше един нов, пълнокръвен живот. То пак служеше на нашата социалистическа идеология, но вече със средствата на изкуството. Изкуството престана да бъде груба илюстрация на живота и текущата политика. То служи на живота не с примитивни естетически идеи, а с една нова артистична форма на изказ. Творецът получи ново обществено самочувствие. Някои неща в социалистическата ни литература са немислими без духа на Април. Тук имаме пред вид априлската лирика на Г. Джагаров и пиесата му „Прокурорът“ или повестта на Б. Райнов „Пътища за никъде“, които по един силен начин очертаваха водораздела между новото и старото в нашия обществен живот, както и „Иван Кондарев“ на Емилиан Станев е плод на нов подход и нови исторически размишления върху героичното ни минало.

В резултат на творческия дух на партийните идеи от април 1956 г. се разкриха нови хоризонти за мисловна и художествена дейност. В началото на 60-те години се поставиха с голяма острота проблемите на националното. В съзнанието на българина бяха възстановени цели периоди от националната му история, бе подирена реалната цялост на националния дух. По тоя начин се

засили и интересът към историята. Историческият роман позна своя разцвет. В този период се яви един такъв малък шедьовър на историческата тематика като повестта на Генчо Стоев „Цената на златото“, впечатление направиха и историческите романи на Вера Мутафчиева „Летопис на смутното време“ и „Случаят Джем“, видни наши романисти като Андрей Гуляшки, които проявяваха вкус към съвременността и нейните остри, драматични проблеми, се насочиха към миналото („Златният век“), търсят миналото като средство да изразят своите идеи за съвременността.

Това поврат към националното ни минало обогати и нашата литературна историография и есеистика. Засили се интересът към народопсихологическите проучвания. Вече се търси една народопсихологическа основа на литературно-историческите изследвания („Панорамата. . .“ на акад. П. Зарев), историзъм и моралистичен патос при портретистиката („Българи“ на Е. Каранфилов), културно-исторически поглед („Българският Великден. . .“ на Т. Жечев). Критическото преосмисляне на националното ни минало обогати не само белетристиката, но историографията, есеистиката, литературната критика. Успоредно с тенденцията за приобщаване на нашата литература с постиженията на съвременната западноевропейска литература през XX в. се забелязва една друга тенденция, която със своята силна вълна ни възвръща към духовното ни национално богатство, към всички пренебрегнати и забравяни национални ценности. Тия извадени от забвение духовни ценности стават градиво за мисловната дейност на съвременния писател, стават опорни точки, стожер в неговата художествена дейност. Тя получава вече по-голяма перспектива и дълбочина.

Двадесетгодишният период никак не е малък исторически отрязък за една нация, която е поела бурен и стремителен ход на социалистическо развитие. Още по-значителен отрязък е това време за нашата литература, отличаваща се със своя динамичен живот. За този период от време априлските идеи на партията проникнаха във всички сфери на социалистическото ни изкуство. Литературата, минала под знака на април 1956 г., може да се гордее със своите художествени постижения и изяви.